

Paulus-herdenking¹

door Prof. Dr K.H. Miskotte²

[I]

De spontane daad van Paulus het veer van de Hellespont over te steken³, is voor ons allen lotbepalend geworden. Deze spontaneïteit is de spontaneïteit van de Geest en daarom opgenomen in een zo wijd verband van levensopenbaring, geestesleven en cultuurkracht, dat wij, ofschoon wij een laatgeboren en overbewuste generatie zijn, nóg niet kunnen overzien hoezeer wij allen daardoor zijn gevormd.

Paulus had zeker geen veldplan, geen strategisch ontwerp. In de nacht had hem, tussen de bedrijven door, een droom bezocht waarin een Macedonische man op de andere oever stond te wenken en te roepen: kom over en help ons! Argeloos is hij op de zo uitgebeelde noodtoestand van die onbekende wereld ingegaan, zonder overleg of het een man, een volk, een werelddeel betrof. Door zulk een argeloze hartstocht-om-te-helpen gedreven, kwam hij in Hellas, kwam hij in Europa, werd zijn dienst ons ten goede gedáán.

Kinderlijker nog dan Columbus die het naamloze Westen ontdekte, vond Paulus een wereld vol grote namen en pretenties als het gebied van zijn nieuwe werkzaamheid, en breidde over die wereld de Naam van Christus uit. En deze wereld is ónze wereld, is wat wij Europa als geestelijke grootheid noemen, waarvan men niet genoeg gezegd heeft wanneer men stelt dat het rust op het fundament van Athene, Rome en Jeruzalem, omdat met dit driedelige nog geen éénheid wordt uitgedrukt. Europa heeft in rijkdom en armoede, in bezit en gemis, in op- en ondergang geen eenheid gekend dan dóór het Evangelie. Deze boodschap is mét Paulus de Hellespont overgestoken om ons te bereiken en te zegenen, om ons te verontrusten en vrede te brengen, om ons van heidenen christenen te maken, dat wil zeggen om ons tot atheïsten, *ongodisten* te vormen, om ons te maken tot ontvreemden uit de cultus van de goden en de dingen, van de voor onze ervaring aanwezige oermachten van het Bestaan.

Wij kunnen niet meer geloven aan de macht der sterrenstanden, wij kunnen ons niet meer voegen onder het Fatum, we kunnen ons niet meer onderwerpen aan de Totaalstaat. We kunnen echter evenmin rust vinden in een zinvolle levensbestemming via de moraal, ons strekkende naar een 'ideaal', we kunnen niet meer uit de ogenschijnlijke zinneloosheid van de Wereld en de vergeefsheid van ons menselijk streven vluchten in het innerlijke leven.

---

¹ In 1951 werden in verschillende, vooral Europese landen, herdenkingsbijeenkomsten gehouden ter gelegenheid van het feit dat het 1900 jaar geleden zou zijn geweest dat de apostel Paulus het Europese continent betrad.

² Toespraak voor de IKOR-radio, gehouden in de Domkerk in Utrecht, 1 april 1951. De titel van de toespraak luidde: *Paulus onder de heidenen*. Als brochure verschenen, Hilversum: IKOR 1951. Als artikel - deze tekst met deze titel - in *Wending* 6 (1951) 3, 142-151.

³ Hand. 16: 9.

Zij die in Christus Jezus zijn, die zijn broeders in dit 'atheïsme', ze zijn geen religieuze mensen meer in de klassieke zin van het woord. Zij zijn ontstorven aan de moraal, zij leven in een gans andere vrijheid en vreugde.

II

Zij kunnen het niet meer!? Óf wij het kunnen! Wij staan nu aan het einde van de weg die toentertijd in Hellas begon en wij zijn tóch weer heidenen, wij geloven weer in de oerelementen van het Bestaande, we kwellen ons weer met de Wet – of ook, en dat is in zekere zin eerlijker en gezonder, wij “geloven niets meer”. Wij zijn weer in staat, of nog altijd in staat, juist dátgene te geloven en te doen waarvan het Evangelie ons is komen bevrijden. Sommigen menen nog dat het een stijging is en een bevrijding – of althans een onvermijdelijke terugkeer tot de diepten van onze natuur, tot de oorsprong van ons bloed en de sprengen van een onbezwaard natuurleven indien we weer uit de natuur en uit het zelf durven leven. Maar de felst-ontwaakten weten dat de conclusie van deze terugkeer tot de natuur en onszelf uitmondt in de *bittere wijsheid*: zo zijn dan geloof, hoop en liefde, deze drie, gelijkelijk dwaasheid, maar het onmogelijkste, het waanzinnigste is de liefde.⁴ Wij willen elkaar met een schildering van de decadentie en de wanhoop die kenmerkend zijn voor de geestesstaat van vele denkende mensen en die onbewust ook het wezen van de menigten, ja van hele scharen onschuldige kinderen teisteren, nu niet ophouden. De hoge literatuur, de wijsgerige leer-betreffende-het-wezen-van-de-mens, zijn volwaardige getuigen. En evenzo de bevinding, de stemming, de neerslachtigheid en de gelatenheid van de eenvoudigen, die niet meer weten waar ze het zoeken moeten, die dolen als schapen die geen herder hebben, die nog weerlozer dan de intellectuelen zijn prijsgegeven aan de doodshuivering voor het Niet, dat ons tot in het merg blaast.

De mens is intussen van een taai ras en hij laat zich nog liever bedelven onder de waanzin dan zich te bekeren, dat is: terug te keren tot Hem die hem bovenmate had bevoorrecht. De gang van Evangelie door de wereld van het jaar 1951 is veelszins een tocht langs ruïnes, onder het spervuur van veler afweer, maar vooral een tocht langs de onverschillige gevels, de onverstoorbare maskers van een wereld die zich door geen geluid van hoop meer laat verontrusten. Zoals het Evangelie in het jaar 51 tot ons kwam, zo gaat het aan de andere kant van Europa ons weer verlaten, minder argeloos, maar ogenschijnlijk even beslist en even beslissend, lotbepalend, lotbezegelend. 1951 behoort mede tot het begin van het Einde.

Het aantal mensen die geen notie meer hebben van het ABC van ons geestesleven en van onze cultuur neemt voortdurend toe. Een ontwaken der volkeren is nergens te bespeuren. Deze kans hebben we gehad! Wie durft al te boud van herkerstening spreken? De geschiedenis biedt ons geen voorbeeld dat ooit een land dat het christelijk geloof losliet, opnieuw gekerstend werd.

---

⁴ Naar 1 Cor. 13: 13.

III

Misschien kunnen we, terugziende vanuit het einde van dit verloop, een andere trek van Paulus' verschijning verstaan, namelijk naast de argeloosheid de beslistheid, de 'intolerantie'. Argeloos-van-gehoorzaamheid was zijn gang, maar naar de zaak, naar de taak van zijn boodschap, was hij zich klaar bewust dat zij het einde betekende van de oude wereld en dat, waar dit nieuwe begin weer zou worden genegeerd of opgeteerd, geen dageraad meer rijzen zou. Er waren voor hem niet véle werelden, voor hem golden alleen deze twee: vóór en ná Christus. Wat maakt Paulus intolerant? Het Evangelie (!) gelijk hij het gegrepen en verstaan heeft. Men kan erover redetwisten of wij bij een herdenking van Paulus de komst van Paulus en de komst van het Evangelie wel mogen vereenzelvigen. Er zijn andere Evangelisten en andere apostelen. Wij horen hun stem meeklinken in het Nieuwe Testament en in de oude katholieke kerk van de eerste eeuwen. Het is goed hen allen in het symfonisch geheel te horen. Maar één ding hebben ze allen gemeen en dat ene is door Paulus op de meest stellige en schokkende wijze benadrukt en in heel zijn prediking uitgezongen op een hartvervoerende wijze, namelijk dat het Evangelie Jezus Christus tot *inhoud* heeft. Op dit punt zijn Paulus' prediking en het Evangelie ident geworden. In deze vorm, met dit accent, is het naar Europa gekomen en werkelijk hierom wordt het door het late nakroost van Europa verworpen. Het gaat om het onuitwisbaar midden van de tijden. Hier scheiden zich eeuw in eeuw uit de geesten. Men construeert dan wel een evangelie van Jezus, dat wil zeggen de leer die Jezus in Palestina gepredikt zou hebben, en stelt dit tegenover het evangelie der apostelen aangaande Jezus, dat wil zeggen de verkondiging waarvan Jezus niet zozeer het subject als wel het object is.

Paulus verkondigt Christus. Christus *wórdt* verkondigd. Boeddha is nooit verkondigd, hij heeft zelf iets te verkondigen, maar Jezus *wordt* verkondigd, namelijk als openbaring van Gods Genade voor de gehele wereld. Men zal verstaan dat daaraan een intolerantie ontspringt van een bijzondere aard, een 'onverdraagzaamheid' die de keerzijde is van een inzicht in de vergankelijkheid, in de *niet-noodzakelijkheid* van de menselijke religie. Christus is het einde van de religie, gelijk Hij het einde is van de angst. Paulus zou het volkomen eens zijn met hen die constateren dat zich in Europa geen nieuwe religie heeft voorgedaan die ons samen zou kunnen verbinden en verder dragen in deze tijd. Maar hij zou korte metten maken met de 'tweede religiositeit', het reactionair weer opwarmen van religieuze gevoelens waaraan we in de diepte niet werkelijk geloven.

Evenals in onze tijd, althans nog in de 19de eeuw, meende men in het hellenisme van de eerste eeuw ook dat er – ach – zo vele religies waren. Men liet zich daardoor verwarren, of men liet zich daardoor ontslaan van beslissingen, of men vluchtte daarin als in een zogenaamd hogere sfeer boven de wereld.

De komst van het Evangelie in Europa bracht *alle religies samen op één front*, dat gezamenlijk instortte, bracht alle menselijke pogingen op één noemer, bracht de aandrift zichzelf te overschrijden tot rust in de ontdekking dat er *geen weg tot God* bestaat en dat er ook geen weg tot God nodig is sinds God de weg tot ons is gegaan. Het geloof in Christus is geen religie, tenzij het verbasterd is tot verering voor Jezus, het geloof in Christus is het

tegendeel van een nieuwe wereldbeschouwing of moraal. God concurreert niet. Zijn woord is de crisis van al het menselijke, omdat het de vergeving, de zegening en de heiliging van heel het mensenleven omsluit. Het negatieve is hier het gevolg van het positieve, de radicaliteit is een gevolg van de wereldbrede omvatting, en de 'onverdraagzaamheid' is de onverdraagzaamheid van de Liefde, die zijn schepsel niet kan prijsgeven aan verwildering en vereenzaming, ondergang en vernietiging. Het is wel duidelijk dat de hartstocht-om-te-helpen behalve de argeloosheid van het incidentele besluit over te steken, om ons te helpen, ook het fanatiek verweer in zich kan sluiten de mensen af te houden van wat hen opnieuw van God vervreemden zou. Geloof is: afzien van elke religieuze weg, geloof is: blijde erkenning van Gods weg tot ons en mét ons.

Menigeen die zich in het afgetrokkene verzet tegen de gloeiende stelligheid van het Evangelie zoals Paulus het naar Europa bracht, begrijpt nu achteraf – ook als hij persoonlijk niet gelooft – begrijpt nu elke dag beter vanuit de beklemmende geesteschaos waarin we ons bevinden het liefdesrecht van deze zogenaamde intolerantie. Zo iemand begrijpt dan ook waarom Paulus spreekt van *mijn* evangelie vlak naast *het* evangelie, en vlak daarna van het "*woord Gods*", en dit wederom vlak naast de "openbaring van het geheimenis, dat de eeuwen door verzwegen is geweest".⁵ Het is functioneel één en dezelfde hulp van hogerhand!

Ook in onze tegenwoordige wereld kan het Evangelie niet verkondigd worden zonder dat impliciet zijn waarheid als *de* Waarheid wordt gesteld, geheel afgezien van de vraag of dit de tijdgenoot zint. De prediking die het anders hiermee houdt, pleegt verraad aan het Evangelie. Men mag – om zo te zeggen – denken en leven zoals men wil (vrijheid! blijheid!) maar men wordt pastoraal afgemaand en apostolisch weggetrokken van elke religie, omdat zij ons de vrijheid en de blijheid rooft, de vrijheid in het volbrachte werk van Christus en de blijheid in Zijn tegenwoordigheid.

IV

Aan alle kanten hoort men spreken van kerstening en *herkerstening*. Men kan niet zeggen dat deze even argeloos ondernomen wordt als Paulus' tocht naar de Griekse wereld. Dat is ook eigenlijk niet te verwachten, na alles wat wij in de loop van de eeuwen hebben gewonnen en verloren en hervonden in controversen die ons levensgevoel hebben omgewoeld en ons bewustzijn hebben gescherpt. De kerkelijke prediking is vaak te zorgelijk, te cerebraal, te defensief, te polemisch. En allicht komt het daardoor dat de inhoud ervan, die uiteraard volstrekt is, nog meer dan destijds de indruk kan maken van onverdraagzaam, helaas veelal *niet die gekwalificeerde onverdraagzaamheid* die bij het ongeduld van de goddelijke Bekommernis behoort.

Hoe het zij, dit is merkwaardig, en het hoort mede tot de kenmerken van de jongste tijd dat overall waar het Evangelie in deze wereld van 1951 nog een beslissende betekenis krijgt, dit geschiedt krachtens het heilzaam-onherroepelijke accent dat er altijd aan eigen is geweest, maar dat dor Paulus het meest nadrukkelijk naar voren is gekeerd. Wanneer wij in de

---

⁵ Naar Rom. 16: 25.

huidige wereld ergens in Oost en West het evangelie vinden erkend als vreugdevol bericht aangaande een nieuwe verhouding tussen God en mens, is het doorgaans van Paulijnse stam.

Of wat meent ge dat een missionaris of *zendeling* op Bali of Nias, in Birma of Siam verkondigt? Niet de zogenaamde leer van Jezus aangaande de Vader en de nieuwe moraal van een betere gerechtigheid, maar de boodschap van Paulus aangaande de Heer Jezus Christus, Zijn Kruis en Zijn Opstanding en Zijn Tegenwoordigheid.

Of wat meent u heeft Claudel, Chesterton, Mauriac, Eliot en zoveel andere eersterangs geesten gegrepen? Niet de Jezusverering als een goede of de beste religie naast andere religies, maar het evangelie van Paulus, de bevrijdende, afdoende boodschap aangaande Hem die Heer is in alle dimensies van het mensenleven, ja op Wie alle dingen in de kosmos zijn aangelegd, de Bevrijder, de Verlosser van alle goden en demonen.

Of wat meent u dat een beweging als die in de *Wereldfederatie* van Christenstudenten⁶ is georganiseerd, bedoelt te belijden en uit te dragen? Toch niet een christelijke levensbeschouwing en moraal, vertwijfeld wapen tegen de zedelijke ontwrichting van deze tijd? Nee, het paulinische evangelie van Hem in wie wij worden geroepen, gerechtvaardigd en geheiligd, op wie de apostel doelt als hij zegt: niemand kan een ander fundament leggen dan hetgeen gelegd is!⁷

Het is niet mijn mening dat dit moderne apostolaat wereldschokkend zal zijn – wij kunnen niet anders dan uiterst bescheiden over herkerstening spreken. Het is niet mijn mening dat de missie en de zending vlekkeloos zijn of dat de genoemde grote schrijvers in Europa in alle delen een zuivere vertolking van het Evangelie geven, noch ook dat de vele, bloeiende jeugdbewegingen – waarvan ik alleen die van de studenten genoemd heb – in motief en toepassing steeds zuiver zouden gaan en als voorbeeldelijk zouden moeten gelden – maar het is apert dat waar iets openbaar wordt van nieuw ontwaken en *initiatief in de dienst aan de wereld om Christus' wil*, het zijn kracht put uit dat radicale evangelie dat in het generzijds van onze religiositeit begint. En ik denk dat eerlijke onderzoekers meer en meer tot het inzicht komen dat het 'christendom', dat zich in de geschiedenis ontplooit, onder de inspiratie en onder de kritiek staat van het christelijk geloof, of beter gezegd: van Hem die ons ook in 1951 verkondigd wordt als de rechtvaardiging en vernieuwing van het mensenleven.

V

Kregen Paulus' tijdgenoten de gelegenheid tot de ontdekking dat er ten slotte niet vele religies zijn, zo krijgen wij, als we willen, de gelegenheid tot de ontdekking dat er ten slotte *niet veel kerken* zijn die elk een eigen wortel of vormbeginsel zouden hebben. Velen gaan dit scherp zien, zonder te spelen met de bleke idee van een christendom boven geloofsverdeeldheid. Zij weten, hetzij in bijval, hetzij in afwijzing, heel goed dat het

---

⁶ De oecumenische World Student Christian Federation (WSCF), opgericht in Zweden in 1895.

⁷ 1 Cor. 3: 11.

christelijk geloof iets eigens is, ergerlijk of verrukkelijk, maar geheel *eigensoortig*. Maar alweer, beter gezegd: het eigensoortige ligt in Christus' presentie.

De kerk is daarin kerk, leeft, functioneert, verantwoordt zich daarin als kerk dat zij slechts één Grond heeft en één Maatstaf. De kerk onderscheidt zich daarin van het 'christendom' dat zij zich onder de kritiek stelt van het Evangelie. Het Evangelie, dat de oorsprong is van haar leven, is en blijft ook de kritische instantie die haar begeleidt. Kruis en Opstanding zijn noch historische gebeurtenissen van lang geleden, noch ook transparanten van een algemene waarheid, zij illustreren niet de Liefde van God, ze *zijn de voltrekking* van de Liefde zelf. Zij zijn ondanks en door hun facticiteit eeuwig: ze zijn eeuwig in de Geest. Kerk is daar waar Jezus Christus' werk present is in de Heilige Geest en waar Hij als God-uit-God en Licht-uit-Licht wordt aanbeden en gediend. Daarom is het een vergissing te menen dat de formaties, varianten en modaliteiten die wij kerken noemen even zoveel verenigingen zijn met eigen beginselen!

In onderscheiding van de negentiende eeuw heeft de twintigste, mede door de klaarblijkelijke eenzaamheid, de eenzame positie waarin de belijdende kerk zich bevindt, een beter zicht op de omtrekken van het Evangelie. Veelal niet uit sympathie, maar op grond van de wetenschappelijk gevonden structuur van de documenten, de apostolische geschriften. Velen weten heel duidelijk waarom zij *geen* christenen zijn, geen christenen *kunnen* zijn, geen christenen meer *willen* heten, afgezien van de kerkformaties. Het maakt hun niets uit welke kerk de ware of de beste mag heten, zij zijn aan alle gelijkelijk vreemd. Zij excuseren zich niet als de vorige eeuw met de uitvlucht: er zijn zoveel kerken! Nee, ze zeggen, zij weten heel goed dat en waarom we geen christenen zijn. Die klaarheid is een winst bij de gang van het evangelie door de wereld van het jaar 1951.

Het kon niet uitblijven dat daardoor het paulinische en het echt-evangelische opnieuw ontdekt werd als één in wezen, gelijk van bedoeling. Tegelijk was het onvermijdelijk het Nieuwe Testament en met name het *corpus Paulinicum* te erkennen en te ondergaan als een oordeel over, een correctie op, een appel tot het gangbare christendom om zich te herzien. Het is niet toevallig dat de kerkgeschiedenis meer dan één belangrijke wending maakt die een toekeer tot, een dieper verstaan van het evangelie insluit, juist wanneer Paulus opnieuw aan het woord komt. Wat *Augustinus* scheidt van het oude Oosten is zijn inzicht in Paulus' verkondiging van zonde en genade, wat *Luther* voortdrijft tot de Reformatie is wederom een beter verstaan van Paulus aangaande de rechtvaardiging uit het geloof en de renaissance die het reformatorische denken was beschoren in de dialectische theologie putte weer haar eerste inspiratie uit Paulus' brief aan de Romeinen.⁸ En in zekere zin moeten we, door een nieuwe ontmoeting, in een nieuwe bezinning gebracht, opnieuw beginnen. Als ik goed zie, hebben de theologen nog lang niet alles van Paulus' visie en bedoeling opgenomen en verwerkt – maar we menen ons niet te vergissen indien we menen dat een paulinisch reveil altijd een versterking van het christelijk, dat is: super-religieus⁹ karakter heeft meegebracht en dat de verschillende belijdende kerken het daarover eens zijn, en dat wij allen daardoor

---

⁸ Bedoeld is de publicatie van de *Römerbrief* van Karl Barth in 1919, tweede gewijzigde druk 1922.

⁹ Hier letterlijk: 'bovenreligieus'.

weer beter begrijpen wat het Evangelie eigenlijk *is*, vooral wat het is als crisis van de menselijke religie.

V

Daarom keert zich het Evangelie op zijn gang door onze wereld tegen dat alles wat wij weer kunnen hoewel we het verléérd moeten hebben, wat wij weer aanhangen ofschoon het verouderd is, wat wij weer vereren hoewel het ons kwelt, tegen de goden en godheden, demonen en ideologieën waaraan wij ons hart verliezen tot onze eeuwige schade.

Daarom is er onder de paulinische grondwoorden geen voor ons zo actueel als dat ene: *vrijheid!*

De kerk en zij alleen is het bolwerk van de vrijheid, de vrijheid van de wereld, de vrijheid tot God. Het Evangelie wil *niet* dat wij weer in de angst komen van het ontledigd bestaan, het wil niet dat we weer de religies opwarmen, het wil niet dat we de mensen weer spannen op de galeien van de moraal, het wil niet dat we weer kruipen onder de zweep van de totaalstaat. Het wil niet dat we de *amor fati*¹⁰ leren en berusten in het leed, het wil niet dat we ons verzoenen met de dood, het wil niet dat we ons weer gaan verbeelden dat het schoon is en heroïek om het volk in onze vertwijfeling mee te sleuren. Het Evangelie wil niet dat we elkaar weer gaan wijsmaken dat we in de diepte van onze ziel miskende engelen zijn, maar evenmin dat we elkaar met de achterdocht bejegenen waarmee de duivelse geesten elkander kwellen. Het wil geen vrome lieden van ons maken, maar ons overzetten in een nieuwe argeloosheid, ongekend vertrouwen schenken in de goedheid van het Leven, dat in Christus Jezus in en uit Hem stroomt over onze wanhoop en onze vermoeyenis.

In het rijk van de bevrijden heeft de vrees geen plaats. De gang van het Evangelie in de wereld van heden is een apostolische werving van genoten van de vrijheid, van kameraden in bevrijd gebied, van broeders in Christus. “Staat dan in de vrijheid, met welke ons Christus vrijgemaakt *hééft* en wordt niet wederom met het juk der dienstbaarheid omvangen” (Gal. 5: 1). Ontbonden van het ego, de banden van het verleden geslaakt, vrij geworden van de suggestie en de autosuggestie der religiositeit – mogen wij spelen voor Gods aangezicht in de wereld van Zijn aardrijk. En “het schepsel als met opgestoken hoofde verwacht de openbaarwording van de kinderen Gods. Want het schepsel is aan de vergankelijkheid onderworpen, niet gewillig, maar op hoop, dat ook het schepsel zelf zal vrijgemaakt worden van de slavernij der verderfenis tot de vrijheid der heerlijkheid der kinderen Gods” (Rom. 8).¹¹

Het is treffend hoe overvloedig Paulus is in het gebruik van het woord “allen”, “alles”, “te allen tijde”, “alle ding”. Men hoort er het absolute in, het intolerante, maar men hoort duidelijk dat het de intolerantie van de Liefde is, die niet kan zien dat de anderen slaven zijn en verkommeren in een minderwaardig bestaan. Geen woord bij Paulus is zo geladen als deze universele vocabel: het woord “alle”. Het is geladen met een hartstocht die geboren werd uit de doorbraak van de grens tussen Israël en de volken, maar van daaruit werkt het

---

¹⁰ Latijn: liefde voor het lot. Veel voorkomende term in de filosofie van Friedrich Nietzsche.

¹¹ Naar vers 19-21.

zich uit in alle dimensies van het mensenleven. Het is het grote symbool, het ware vaandel, het echte zegel der Vrijheid.

“God heeft Christus voor ons *allen* overgegeven.”¹²

“Hij heeft *allen* onder de ongehoorzaamheid besloten, opdat Hij hen *allen* zou genadig zijn.”¹³

“Jezus Christus is boven *alle* hemelen opgevaren, opdat Hij *alle* dingen met zichzelf vervullen zou.”¹⁴

“Wij zijn *allen* door één Geest gedoopt, wij zijn *allen* tot één Geest gedrenkt.”¹⁵

Wij horen: “indien één voor *allen* gestorven is, zij dan *allen* gestorven zijn.”¹⁶

Eerst daardoor komt er sprake van: “de Vader van *allen*, die daar is boven *allen* en door *allen* en in u *allen*.”¹⁷

Dat is de grond voor het voornemen van de missionaris: “de joden een jood, de Grieken een Griek, *allen alles* te worden”.¹⁸

Daaruit volgt ook menig praktisch ingrijpend vermaan:

“Indien het mogelijk is, zoveel in u is, houdt vrede met *alle* mensen.”¹⁹

“Verblijdt u te *allen* tijde. Dank God in *alles!*”²⁰

“Ik vermag *alle* dingen door Christus, die mij kracht geeft.”²¹

“Zo iemand in Christus Jezus is, die is een nieuw schepsel, het oude is voorbij gegaan, zie, het is *alles* nieuw geworden.”²²

“Want *alles* is van u, maar gij zijt van Christus en Christus is Gods.”²³

Links en rechts, van voren en van achteren, diagonaalsgewijs loopt deze notie van de universele geldigheid van het Evangelie door het getuigenis van de apostel, tot verheuging van allen die *eraan toe zijn*, omdat ze met zichzelf, met hun religie en moraal ten *einde* zijn.

Het zal u niet verwonderen, dat wij deze rede gevoeglijk kunnen eindigen met de woorden in de herinnering te roepen die we honderd en duizend maal hebben gehoord in de liturgie, in de zegen: “de genade van de Heer Jezus Christus en de liefde Gods en de gemeenschap van de Heilige Geest zij met u *allen*.”²⁴

---

¹² Rom. 8: 32.

¹³ Rom. 11: 32.

¹⁴ Ef. 4: 10.

¹⁵ 1 Cor. 12: 13.

¹⁶ 2 Cor. 5: 15.

¹⁷ Ef. 4: 6.

¹⁸ 1 Cor. 9: 20 en 22.

¹⁹ Rom. 12: 18.

²⁰ 1 Thess. 5: 16 en 18.

²¹ Fil. 4: 13.

²² 2 Cor. 5: 17.

²³ 1 Cor. 3: 21 en 23.

²⁴ 2 Cor. 13: 13.